

E. KRIŠČIŪNAS

LIAUDININKŲ VISUOMENĖS RAIDOS TEORIJA IR JOS MARKSISTINĖ KRITIKA LIETUVOJE (1917—1940 m.)

Tiriant marksistinės filosofijos istoriją Lietuvoje, svarbu nuodugniai išsiaiškinti Lietuvos marksistų polemiką su jų ideologiniais oponentais. Z. Angarietis, V. Kapsukas ir kiti marksistai didžiausią dėmesį šioje polemikoje skyrė katalikybės ir socialdemokratų sociologinių koncepcijų kritikai. Kartu jie nepaliko nuošaly ir liaudininkų teorinių teiginių, kritikavo juos, remdamiesi marksistinės socialinės metodologijos principais.

Liaudininkų visuomenės raidos teorija iki šiol dar nėra sulaukusi reikiamo filosofijos istorikų dėmesio. Daug išsamiau išnagrinėtos liaudininkų ekonominės idėjos¹. Šiuo straipsniu norima apžvelgti pagrindines liaudininkų filosofines, socialines ir politines idėjas ir aptarti jų marksistinę kritiką.

Eklektiška liaudininkų koncepcija sulydė įvairių to meto Europos filosofinių srovių idėjas. Liaudininkų filosofinės pažiūros, rimčiausiai reprezentuojamos A. Rimkos, buvo paveiktos pozityvizmo ir anglų utilitarizmo, nors jose juntami ir šviečiamosios ideologijos reliktai. Bene didžiausiu eklektiškumu pasižymi liaudininkų politinė teorija, kurioje atsispindi II Internacionalo lyderių (ypač K. Kautskio), čekų demokratijos teoretikų (T. Masariko, E. Benešo), rusų liberalų (pirmiausia N. Kariejevo) ir kitokios idėjos. Liaudininkų partijos pavadinimas, jų atstovaujamos socialinės bazės pasirinkimas yra neabejotinai susiję su rusų narodnikais.

Liaudininkų visuomenės raidos teorijai būdingas optimizmas, tikėjimas tuo, kad žmonijos evoliucija visose jos gyvenimo sferose vykstanti pažangos ir humanizacijos linkme. Tokį liaudininkų optimizmą sąlygojo absoliutus pasitikėjimas žmogaus protu, mokslo visagalybe ir dorovinio jausmo stiprėjimu. Mokslas, technika, kultūra — toji „triada“ jų teorijoje tapo pagrindiniais veiksniais, lemiančiais nuolatinę žmonijos pažangą. Šių veiksnių įtaką visuomenės vystymuisi liaudininkų teoretikai abso-

¹ Lukoševičius V. Kai kurios A. Rimkos kaip liberaliojo ekonomisto pažiūros.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika. V., 1979, t. 16. Maiminas J. Teorijos ir tikrovė.— V., 1960.

liutizavo, teigė jų nepriklausomumą nuo visuomenės gamybinių santykių.

Pagrindinis liaudininkų ideologas A. Rimka, nagrinėdamas pirmojo pasaulinio karo meto visuomeninius santykius, rašė: „Šių dienų valstybės esybė su nacionalizmu kultūroje, imperializmu materialiniuose žmonių interesuose ir kapitalizmu visuomenės ūkyje turi savo šaknis dabartinėje visuomenės tvarkoje, kurios priežastys glūdi tam tikrame žmonių kultūros, mokslo ir technikos išsiplėtojimo laipsnyje“².

K. Strimaitis kapitalizmo atsiradimo priežasčių ieškojo „prigimtinės teisės racionalizme XVII ir XVIII amžių valstybės moksluose ir 1879 m. revoliucijoje“³.

Ekonominių veiksnių įtakos visuomenės raidai A. Rimka neneigė, bet skyrė jiems antraeilį vaidmenį. Valstybės atsiradimą aiškina visuomenės „ūkio gyvenimo kitimu“, privatinės nuosavybės atsiradimu, visuomenės skilimu į turtingus ir beturčius. O tai esą sąlygota mokslo, technikos ir kultūros raidos.

Liaudininkų teoretikai aiškino, kad Europos tautų tarpusavio antagonizmui, jų kovai įtakos turi ir geografiniai veiksniai. Dėl nevienodo gamtos turtingumo tautos atsiduria nevienodoje ekonominėje ir kultūrinėje padėtyje, o tai sudaro dirvą imperialistinėms tendencijoms plėtotis. Paveiktas K. Kautskio idėjų, A. Rimka traktavo imperializmą tik kaip tautų vykdomą egoistinę politiką, kuria siekiama užgrobti kolonijas arba gauti privilegijų kitų tautų sąskaita. Imperializmą esą stiprina tautų kultūrose glūdintis instinktyvus siekimas išplėsti savo kultūrinę įtaką kitose tautose. Susidūrus kelių tautų imperialistiniams siekiams, prasideda karai. Tačiau šios tautinio antagonizmo ir karo priežastys nėra pagrindinės. Pagal A. Rimką „<...> karės tikrosios priežastys, tai žmonių kultūros žemumas, mokslo ir technikos netobulumas arba jų neišsiplėtojimas. Nacionalizmas, imperializmas ir kapitalizmas yra tik regimi karės akstinai“⁴. Kitame savo veikale „Valstybė ir valdžia“ karų priežastimi jis laiko tai, kad piliečiai nepakankamai supranta bendrus visuomenės reikalus.

A. Rimka tvirtino, kad mokslo ir technikos vystymasis naikina ekonominio išsivystymo netolygumus, todėl imperialistinės tendencijos apskritai silpnėja. Piliečių sąmoningumas, determinuojamas kultūros plėtotės, stiprina tarptautinį solidarumą, likviduoja nacionalinio antagonizmo šaknis. Visuotinei taikai ir harmoningam Europos tautų vystymuisi būtina, kad „mokslas ir technikos žinios tiek išplistų, jog tautos pajęgtų savarankiškai vystytis“, kad „visų kraštų ir tautų plačiose miniose būtų paplitusios ir giliai šaknis įleidusios humanizmo ir demokratijos idėjos,

² Rimka A. Lietuvių Tautos klausimas Europos karės Metu.—New York, 1915, p. 11.

³ Strimaitis K. Darbo ir kapitalo santykiai.—Kn.: Varpininkų kelias. Kaunas, 1939, p. 159.

⁴ Rimka A. Lietuvių Tautos klausimas... p. 11.

kurios garantuotų brolišką sugyvenimą ir sąmoningą plačiųjų minių dalyvavimą viešajame gyvenime"⁵.

Kai liaudininkai tapo rimta Lietuvos politinio gyvenimo jėga, jiems reikėjo teoriškai pagrįsti savo partijos veiklos principus. Liaudininkų iškeltas pagrindinis visuomeninio gyvenimo pertvarkymo principas buvo toks: kuo didžiausia gerovė kuo didesniai skaičiui žmonių. Šiam anglų utilitaristų principui liaudininkai suteikė konkretų turinį, remdamiesi savo atstovaujamo socialinio sluoksnio interesais. Liaudininkams šis principas tapo lemiamu kriterijum siekiant ekonominių, socialinių bei politinių reformų Lietuvoje ir jas vykdyti.

Todėl į visuomenę liaudininkai žiūrėjo kaip į daugiau ar mažiau harmoningą socialinį organizmą. Atskiro žmogaus ar socialekonominio sluoksnio gerovė, esminių jų interesų realizavimas priklauso nuo visos visuomenės pažangos, jos gerovės. „Luomo ar klasių reikalų <...> patenkinimas yra galimas tik sąryšyje su bendruoju žmonių kultūros bei technikos tobulėjimu“⁶. Politinių partijų vadovai, atstovaujantys skirtingoms socialinėms grupėms, privalo atsisakyti savo dalinių interesų patenkinimo, jeigu to reikalauja visos visuomenės nauda. Kūrybinis darbas ir visuomenės pažanga esą reikalauja ne peštynių, o santarvės. Taip klasių harmonija liaudininkų teorijoje pasidaro objektyviai būtina visuomenės pažangos sąlyga. Vardan buržuazinės visuomenės progreso darbininkai privalo atsisakyti nuo revoliucinės kovos, politinėje veikloje turi vilktis buržuazinių partijų uodegoje.

Z. Angarietis griežtai paneigė buržuazinę klasių harmonijos idėją, silpniausią Lietuvos proletariato klasinę sąmonę ir jo revoliucinę kovą. „Komunistai supranta, o darbininkai atjaučia, kad jokių aukščiausių ir visuomeninių reikalų nėra. Yra tik klasių reikalai. Kiekvienoje visuomenėje viešpataujančioji klasė savo reikalus paprastai vadina visuomeniniais reikalais“⁷.

Laikydami klasių kovą kliūtimi visuomenės pažangai, liaudininkai savo taktikai pasirinko švietimo bei konstitucinio veikimo priemones. Veikiami švietimo nuostatos, pagrindine „teisingesnės“ visuomenės kūrimo sąlyga jie laikė tautos išsilavinimą ir dorovingumą. Liaudininkų partijos programoje buvo pažymėta, kad partija savo tikslų sieks, šviesdama ir organizuodama mases: bus steigiamos mokyklos, knygynai, leidžiamos knygos, laikraščiai. Kitas liaudininkų taktikos bruožas, rodantis socialdemokratų įtaką, yra tas, kad ekonominę ir socialinę lygybę jie siekė sukurti palaipsniui vykdomų reformų keliu. J. Mantvilos teigimu, liaudininkas privalo būti nei pesimistas, nei optimistas, o tik visuomenės gerintojas, tvirtai įsitikinęs visuomenės humanizacijos galimybe.

Liaudininkų „teisingos“ ir „teisingesnės“ visuomenės sukūrimo idėją analizavo Z. Angarietis, atskleidęs realią klasinę šios idėjos kilmę ir jos

⁵ Ten pat, p. 25.

⁶ *Dalnora A.* Socialinės politikos pagrindai.— Varpas, 1920, Nr. 4—5, p. 125.

⁷ *Bevardis M. (Angarietis Z.)* Iš liaudininkų praetities.— Kn.: Liaudininkai. Voronežas, 1918, p. 17.

turinį. „Visai kitaip mes žiūrime į teisybę <...>. Jie (liaudininkai.— E. K.) mano, būk yra amžina nepermainoma teisybė, prie kurios žengia žmonija. Mes istorinio materializmo šalininkai (marksistai) sakome, kad tokios teisybės nėra. Kokie žmonės, tokia ir teisybė. Kiekvienas protaujantis darbininkas pats turėjo suprasti, viena teisybė yra pas fabrikantus, kita pas bernus. Bendros teisybės nėra“⁸.

Patys kilę iš valstiečių, liaudininkai savo socialine atrama pasirinko visus „darbo žmones“, sudariusius Lietuvos gyventojų daugumą. Atstovaudami pastarųjų interesams, jie siekė patvirtinti savo veiklos principą — kuo didžiausia gerovė; kuo didesniai žmonių skaičiai. Tačiau liaudininkai neturėjo griežtesnių kriterijų „darbo žmonių“ sluoksniui apibrėžti. LSLD partijos programoje jiems buvo priskiriami darbininkai, amatininkai, smulkūs pramonininkai, ūkininkai, žemesnieji įstaigų tarnautojai. J. Mantvilos požiūriu „darbo žmonės“ — tie, kurie neturi stambios nuosavybės ir yra išnaudojami „didžturčių“. A. Rimkos — tie, kurie turi tiek gamybos priemonių, kiek reikalinga jiems su šeima pragyventi. Pažymėtina, kad savo socialinės bazės centrą — valstietiją — liaudininkai laikė vienalyte socialine mase, nepripažino klasinių prieštaravimų tarp buožių ir vargingųjų valstiečių.

Lietuvos revoliucinio judėjimo vadovai ir teoretikai liaudininkus vieningai vertino kaip smulkiaburžuazinę partiją, labiau linkstančią prie buržuazijos negu prie proletariato. Buožės ir mažaturčio valstiečio sutapatinimą „ūkininko“ sąvokoje Z. Angarietis laikė taktiniu manevru, kuriuo siekiama sustiprinti savo socialinės bazės vienybę. „Liaudininkai sugalvojo visus valstiečius pavadinti ūkininkais tam, kad užtušuočiau klasinę valstiečių diferenciaciją“⁹.

Kritikuodami kapitalistinę santvarką, „paremtą ypatingai neapibrėžta private nuosavybe ir laisvomis savininkų varžytinėmis, kas yra naudinga tik didžiaturčiams ir viešpataujantiems luomams“¹⁰, liaudininkai, viena vertus, nelaiškė privatinės nuosavybės šventa ir neliečiama. Tačiau 1919 m. paskelbtoje liaudininkų programoje prieš privatinę nuosavybę, kaip visuomenės negerovių šaltinį, pasisakoma gana neaiškiai. Privatinę nuosavybę liaudininkai toleravo tiek, kiek ši, jų nuomone, tarnavo visuomenės pažangai bei darbo žmonių interesams. „Kapitalas, koks jis bebūtų, turi tarnauti ne siaurų egoistinių interesų patenkinimui, bet daugumos gyventojų socialinei-kultūriniam reikalams“¹¹. Tad pažiuroje į privatinę nuosavybę jiems būdingi svyravimai ir nenuoseklumai. Kitaip ir negalėjo būti: išreiškdami nevienodų socialinių sluoksnių interesus, liaudininkai negalėjo nepasisakyti prieš svetimtaučių dvarininkų žemė-

⁸ Bevardis M. (*Angarietis Z.*) Lietuvos Socialistų — Liaudininkų programa.— Kn.: Liaudininkai... p. 7—8.

⁹ *Angarietis Z.* Agrarinis klausimas Lietuvoje.— V., 1972, p. 405.

¹⁰ Lietuvos Socialistų Liaudininkų Demokratų Partijos programa.— Varpas, 1920, Nr. 2, p. 6.

¹¹ *Valkšnoras J.* Demokratija ir planingas ūkis.— Kn.: Varpininkų kelias. K., 1939, p. 88.

valdą, trukdančią įsigalėti kapitalistiniams santykiams žemės ūkyje, o smulkiosios buržuazijos interesai savo ruožtu reikalavo apginti juos nuo stambiosios buržuazijos ekspansijos, gresiančios smulkaus buržuja suproletarėjimu.

Turėti aiškų požiūrį į privatinę nuosavybę pasidarė ypač reikalinga sprendžiant žemės reformos Lietuvoje klausimus. A. Rimka, remdamasis principu „kuo didžiausia gerovė kuo didesniai skaičiui žmonių“, reikalavo, kad žemės valdymas, jos apdirbimas duotų didžiausią naudą tą žemę dirbantiems žmonėms ir visai tautai. Todėl siekiant pakelti šalies ekonominę gerovę ir pagerinti valstiečių gyvenimą esą būtina išdalinti dvarininkų žemes mažžemiams ir bežemiams valstiečiams. Kad žemės išdalinimas skatintų ekonominę tautos vystymąsi, būtina išpirkti dalijamas dvarininkų žemes, nes „bent 60% jos vertės yra užstatyta bankuose ir bankams nebeatgavus skolų ekonominis gyvenimas sugriūtų“¹².

Iš dvarininkų, caro bei jo šeimos, dalies bažnytinių žemių turi būti sudaromas žemės fondas, iš kurio bežemiai ir mažžemiai privačios nuosavybės teisėmis gautų 15—20 dešimtinių žemės. Toks „darbo normos“ sklypas leistų ūkininkui savarankiškai apdirbti žemę taip, kad jis su šeima galėtų prasimaitinti. A. Rimka siūlė dalį ekonomiškai stiprių dvarininkų ūkių palikti ankstesnių savininkų nuosavybėje: „80—100 dešimtinių ūkis su samdomu darbu duoda progos ir plačiau mašinų darbą pritaikyti ir veislinių gyvulių laikyti, <...> naujausius ūkio technikos, mokslo pagerinimus pritaikyti. Tokie stambesnieji ūkininkai visais atžvilgiais galėtų sulošti kultūros nešėjų rolę“¹³.

Lietuvos marksistai atskleidė klasinę liaudininkų propaguojamos žemės reformos esmę. Z. Angariečio nuomone, reformos tikslas — sustiprinti buožijos sluoksnį, neutralizuoti revoliucines jėgas kaime, duodant žemės sklypą daliai mažžemių ir proletarų.

Laikydami privatinę nuosavybę objektyvia visuomenės pažangos ir gerovės sąlyga, liaudininkai pagrindinį dėmesį skyrė teisingam turtų paskirstymui ir kooperacijai. A. Rimka rašė, jog būtina „ne tiek kreipti dėmesį į tai, kad gamybos priemonės būtų kuriuo nors principu paskirstytos, kiek į tai, kad tų priemonių naudojimas kiek galint didesni socialinį produktą teiktų ir kad to produkto <...> paskaida (distribucija) būtų kiek galint teisingesnė ir plačiųjų žmonių kūno ir dvasios kultūrai naudingesnė“¹⁴. Suprasdami, kaip sunku privatų kapitalą pažaboti visuomenės gerovės tarnybai, liaudininkai propagavo gamybinių ir vartotojų kooperatyvų kūrimą, vedantį į „darbo žmonių“ materialinės gerovės pakilimą, kapitalizmo likvidavimą ir socialistinę ateitį. Nepripažindamas įtakos, kurią kooperacijai turi viešpataujantis kapitalistinis gamybos būdas ir kapitalistiniai santykiai, A. Rimka prieina utopinę

¹² Rimka A. Dėl žemės klausimo Lietuvoje.— Voronežas, 1918, p. 19—20.

¹³ Ten pat, p. 49.

¹⁴ Rimka A. Varpininkų ideologija ir ekonominių Lietuvos reikalų tvarkymas.— Kn.: Varpininkų kelias... p. 55.

išvadą, kad kooperatinis judėjimas galų gale „duos naują teisingesnę pasaulinio ūkio sistemą“, sukurs „žmonijos asociaciją, besiremiančią savitarpio pagalba ir aktyviu bendradarbiavimu“¹⁵. Kapsukas taikliai pažymėjo, kad kooperacijos kelias, tai joks „ypatingas Lietuvos ūkio plėtojimosi kelias, o paprastas kapitalistinio ūkio plėtojimosi kelias“¹⁶.

1928—1932 metų pasaulinė ūkio krizė, sukrėtusi ir Lietuvos ekonomiką, tapo akstinu diskusijai dėl liaudininkų socialinės programos peržiūrėjimo. Liaudininkų partijoje pastebimas ryškus „pakairėjimas“, išryškines centrą ir dešinįjį sparną. Šią liaudininkų socialinę ir idėjinę poliarizaciją, jos neišvengiamumą jau 1926 m. įspėjo Z. Angarietis, atkreipdamas dėmesį į besiformuojančias dvi sroves liaudininkų stovyklose: buožių ir mažžemių valstiečių.

Dešiniojo sparno atstovas V. Kvieska siūlė atsisakyti privataus kapitalo kontrolės, valstybės kišimosi į ekonominius reikalus, o balsavimo teisę suteikti tik asmenims, „turintiems ūkinę iniciatyvą“. Ši V. Kvieskos pozicija faktiškai neigė esminius liaudininkų principus, todėl V. Kvieska su savo šalininkais buvo pašalinti iš liaudininkų partijos.

Savitą „pagerintą“ kapitalizmo variantą propagavo centro atstovas K. Strimaitis. Lietuvos ekonominį gyvenimą jis siūlė organizuoti trejopai: žemės ūkyje palikti nežymiai suvaržytą privačią nuosavybę, prekybos ir kredito įstaigas sukooperatinti. Greta turėtų gyvuoti valstybės ir savi-valdybių ūkis. Kitas „centristas“ A. Tornau aštriai kritikavo kapitalistinę santvarką, nekontroliuojamą privataus kapitalo veiklą. Jis reikalavo palaipsniui pereiti prie planingo ūkio „ir bendrai prie viso gyvenimo reguliavimo“. A. Tornau nesilūlė visiškai atsisakyti privatinės nuosavybės, kuri, demokratinės valstybės-kontroliuojama, esanti visuomenei naudinga. Be to, nuosavybės jausmas sukuriąs stiprų impulsą „kūrybinei energijai pasireikšti <...> ir asmenybei išsivystyti“¹⁷. A. Tornau siūlė sukooperatinti tik žemės ūkį ir prekybą.

Radikaliausią Lietuvos visuomenės pertvarkymo projektą, artimą socialdemokratams, pasiūlė liaudininkų kairiojo sparno atstovas J. Mantvila. Jis teisingai pabrėžė, kad liaudies skurdo ir išnaudojimo likvidavimas, ekonominio gyvenimo pažanga įmanoma tik sukūrus pramonę, paremtą visuomenine gamybos priemonių nuosavybe. Prekybą būtina sukooperatinti. Žemės ūkyje „dėl aplinkybių įvairumo ir nepastovumo geriausiai tinka individualūs ūkiai“¹⁸. Šiai trilypei šalies ekonomikos struktūrai reikalingas planavimas, vykdomas demokratinės valstybės.

Socialinės politikos srityje liaudininkai pasisakė už socialines reformas, užtikrinančias darbininkams „žmonišką“ pragyvenimo sąlygas. Liaudininkų programoje reikalaujama įvesti aštuonių valandų darbo dieną, visuomenės lėšomis apdrausti darbininkus ligos, nedarbo ir nelai-

¹⁵ Ten pat, p. 59.

¹⁶ *Kapsukas* V. Raštai.— V., 1964, t. 7, p. 291.

¹⁷ *Tornau* A. Valstiečių Liaudininkų ideologiniai pagrindai.— Telšiai, 1932, p. 7.

¹⁸ *Mantvila* J. Principinės Liaudininkų ideologijos idėjos.— Kaunas, 1934, p. 6.

mingų atsitikimų atvejais. Invalidams ir nusenusiems piliečiams valstybė privalo mokėti pensijas. Švietimo srityje siūloma įvesti privalomą pradinį mokslą ir nemokamą mokslą vidurinėse, taip pat aukštosiose mokyklose. K. Strimaitis siūlė uždrausti vaikų iki 15 metų darbą fabrikuose, statyti darbininkams pigius butus.

Reikšmingą vietą liaudininkų politinėje ideologijoje užėmė demokratijos samprata. Per visą aptariamą laikotarpį liaudininkai liko ištikimi buržuazinės demokratijos principų ir idealų gynėjai. Liaudininkų partijai, siekusiai įgyvendinti principą „kuo didžiausia gerovė kuo didesniai žmonių skaičiui“, tinkamiausia buvo demokratinė buržuazinės valstybės valdymo forma, kuri užtikrina „darbo žmonių“ dalyvavimą politinėje veikloje, o liaudininkų partijai išlieka galimybė patekti į valdžią ir ginti smulkiosios buržuazijos interesus.

Demokratinio valdymo įsigalėjimą išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse, jo plitimą liaudininkai laikė istorinio visuomenės vystymosi, jos pažangos rezultatu ir sąlyga. P. Leonas rašė, kad „demokratijos eiga yra nesulaikoma ir neiškreipama“¹⁹. Demokratija ir progresas esą neatskiriama. Demokratinių laisvių nebuvimas tapęs kliūtimi visuomenės ekonominei ir kultūrinei pažangai. Fašistinių režimų įsigalėjimą kai kuriose Europos šalyse liaudininkai aiškino švietėjiškai. „Pokarinis intelektualinis ir moralinis susmukimas pagimdė <...> fašizmą“²⁰. Istorinės perspektyvos ir progreso požiūriu fašizmas esąs atsitiktinis ir praeinantis reiškinys. „Anksčiau ar vėliau ateina laikas, ir tauta parodo jiems (diktatoriams.— E. K.) duris, nes be žmogaus ir piliečių laisvių ir teisių neįmanomas ekonominis ir kultūrinis krašto gerovės pakilimas“²¹.

Trumpas buržuazinės demokratijos laikotarpis Lietuvoje ir A. Smetonos režimo įsigalėjimas iškėlė liaudininkams klausimą, kada tauta pasiekia tą pažangos laipsnį, kai jos vystymasis be demokratijas užtikrinančių institutų — seimo, demokratinių laisvių — pasidaro neįmanomas. Tikslaus atsakymo į šį klausimą liaudininkai neturėjo. Tą pažangos laipsnį liaudininkų teoretikai apibūdino kaip aukštą tautos išsilavinimą ir dorovingumą. „Demokratija tegal gimti tik iš pačios visuomenės sąmoningumo ir dorumo“²². Perėjimas nuo fašistinio prie demokratinio valdymo, liaudininkų požiūriu, gali įvykti per liaudies švietimą ir jos dorovinį tobulinimąsi. „Tai toks lavinimasis, švietimasis, savęs tvardymas ir savęs tobulinimas yra demokratiškas reiškinys, demokratiją grindžias ir ugdas“²³. Reikšmingą vaidmenį šiame procese privalanti suvaidinti liaudininkų partija.

V. Kapsukas ir Z. Angarietis šias liaudininkų priemones kovoje prieš fašizmą vertino kaip nepakankamas, nes esą vien kalbomis apie „demo-

¹⁹ Leonas P. Demokratija ir parlamentarizmas.— Kaunas, 1930, p. 33.

²⁰ Jasinevičius J. Demokratija ir diktatūra.— Varpas, 1931, Nr. 1, p. 12.

²¹ Ten pat, p. 14.

²² Mantvila V. Dėl demokratijos ir autoritetų.— Varpas, 1932, Nr. 2, p. 136.

²³ Mantvila J. Liaudininkų ideologija. . . , p. 185.

kratišką seimą" ir rezoliucijomis fašizmo neįmanoma likviduoti. Fašizmą panaikinti galima tik plačia liaudies masių kova. Liaudininkų partijos vadų nenorą prisidėti prie antifašistinio liaudies kovos fronto V. Kapsukas aiškino dalies liaudininkų viršūnių suaugimu su fašistine valstybe, dėl kurios liaudininkai negalėjo rimtai kovoti prieš diktatūrą.

Gindami ir propaguodami buržuazinės demokratijos laisves, liaudininkai kartu pripažino jų nepakankamumą socialiniam teisingumui įgyvendinti. Dėl to kartu su politinės demokratijos lozungais jie kėlė ir ekonominės demokratijos reikalavimus, kurie gali būti realizuojami demokratinėi valstybei aktyviai tvarkant ekonominius reikalus ir priverčiant kapitalą tarnauti „darbo žmonėms“. „Demokratiškumas <...> eina prie tokios žmonių lygybės, kuri galės duoti gyventojams kuo didžiausio aprūpinimo jų reikalų“²⁴.

Liaudininkų teorijoje valstybės demokratiniai institutai buvo suvokiami kaip nepriklausomi nuo gamybinių santykių ir net formuojantys ekonominę visuomenės struktūrą. A. Rimka įrodinėjo, kad, vyriausybę sudarius liaudies valia, suprojektuojama jos interesus atitinkanti ekonominė ir politinė santvarka, nes „ekonominio gyvenimo tvarkymas turi priklausyti nuo tautos valios“²⁵. Tokia demokratinų institutų samprata leido A. Rimkai daryti išvadą, kad esant buržuazinei demokratijai, neįmanoma ekonominė proletariato vergovė.

Lietuvos marksistai nepateikė išsamios ir visapusiškos liaudininkų teorijos kritikos. Atskirus šios teorijos teiginius kritikavo tik Z. Angarietis. Kiti marksistai apsiribojo liaudininkų politinės veiklos kritika. Bet visa tai turėjo nemažos praktinės reikšmės, ruošiant dirvą marksizmo idėjų plitimui Lietuvoje, stiprinant ir plečiant Komunistų partijos socialinę bazę.

²⁴ Grinjus K. Demokratinų idėjų vystymasis Lietuvoje.— Kn.: Varpininkų kelias, p. 40.

²⁵ Rimka A. Varpininkų ideologija. . . , p. 48.